

Bence Erika

BEVEZETÉS A HALÁLBA

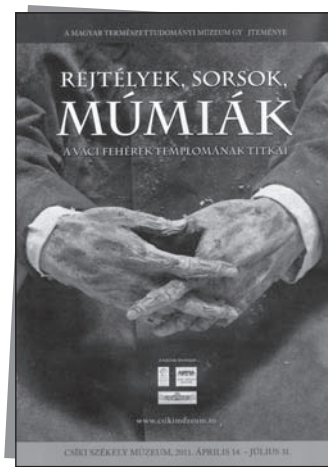
Introduction to Death

Aki nem láthatta a Magyar Természettudományi Múzeumban, most vándorkiállítás formájában tekintheti meg a *Rejtélyek, sorsok, múmiák* című kiállítást (április 14-étől július 31-éig a Csíki Székely Múzeumban, Csíkszeredában), amely a „Váci Múmiák” néven ismertté vált lelet anyagát mutatja be.

Az időközben nemzetközi ismertséget nyert történetesorozat 1994-ben vette kezdetét, amikor a váci Fehérek Templomának felújítása során egy elfalazott, elfeledett kriptára bukkantak. 262 épségben maradt, festett-díszes koporsó helyezkedett el benne; 1674 és 1838 között élt és elhunyt, többségében váci lakos, egyházi és közeleti személyek, egyszerű emberek, helyi polgárok földi maradványait rejtették. A különleges és méltán döbbenetes felfedezést azonban nem ez (hiszen ilyen esemény bármilyen feltárás és felújítás során bekövetkezhet), hanem – a már első szemlevételre – megképződött látvány jelentette. Ugyanis a legfelső – feltehetőleg egykor illetéktelen kezek által – megbontott koporsók (és miként kiderült: a többi is) nem a megboldogultak csontvázait, „porait” tartalmazták, hanem épségben fennmaradt, mumifikálódott holttestüket.

A feltárási munkálatok azonnal megkezdődtek, ami kiterjedt interdiszciplináris kutatásokat vont maga után; a 262 koporsó és a bennük talált mintegy 1800 tárgy antropológiai, radiológiai, patológiai, szövettani, mikrobiológiai és néprajzi vizsgálatát végezték el. A múmiák röntgen- és komputertomográfiai feltérképezése, illetve a felvett DNS-minták nagyon fontos kutatási eredményekhez, eddig megválaszolatlan mikrobiológiai kérdések feloldásához vezetett/vezethet.

A legkönnyebben talán a „hogyan és miért mumifikálódtak a kriptába temetett halottak?” kérdésre válaszolt a nemzetközi kutatócsoport. Az emberi beavatkozás nélkül, természetes úton végbement folyamatot a kriptában kialakult különleges mikroklíma (az átlaghőmérséklet 8–11 Celsius-fok, a légnyomás 99–100 hPa között

mozgott, egy keskeny kürtön keresztül állandó légmozgás állt fent) segítette elő. A faforgáccsal bélelt fenyőkoporsó felfogta a testnedveket, a fenyő terpenoid tartalma megakadályozta a gombák és a baktériumok szaporodását. Nemcsak a tetemek, hanem halotti öltözetük s a melléjük temetett tárgyak is meglehetősen ép állapotban kerültek elő. A DNS-vizsgálatok kiderítették, hogy az elhunytak nagy százaléka tbc-fertőzött volt, ugyanakkor mégsem ebben a betegségben haltak meg mindannyian. Előfordult, hogy ugyanazon család tagjait, közeli rokonokat másfajta tbc-baktérium fertőzte meg, s hogy voltak, akiknek szervezete – egyelőre még kiderítetlen módon – legyőzte az akkor még gyógyíthatatlan és rettenetes betegséget. A feltárt eredmények a tuberkulózis magyarországi elterjedésének kutatását is lehetővé teszik: ismertté vált a betegséget okozó baktérium kétszáz évvel ezelőtti állapota.¹

Nagy Károly, a budapesti Semmelweis Tudományegyetem Orvosi Mikrobiológiai Intézetének igazgatója a kutatásokkal kapcsolatos nyilatkozatában kifejtette, hogy közvetett módon „a HIV-vírus megismerését is elősegítheti a váci múmiák genetikai vizsgálata”. A kutatók a Kaposi-szarkóma előfordulását vizsgálják a múmiákban. Mint köztudomású, a bőrdaganatot Kaposi Mór bőrgyógyász 1872-ben diagnosztizálta vándor fakereskedőknél. A tudománynak nincsenek ismeretei arról, hogy 1872 előtt létezett-e Kaposi-szarkóma egyáltalán, amit csak olyan elhunytaknál lehet tanulmányozni, ahol – mint a váci múmiák esetében – a bőr is megmaradt. Az 1980-as évig, az AIDS megjelenéséig igen ritka betegség volt, ugyanakkor a kezeletlen HIV-fertőzötteknél rendre kialakul. „Ez visszamenőleg felveti, hogy a tumort egy fertőző ágens váltotta ki” – tájékoztatott Nagy Károly, továbbá elmondta, miszerint „a kutatók azokat a receptorokat is vizsgálták, amelyekhez a sejtek felszínén kötődik a HIV-vírus, amikor megfertőzi a szervezetet. Ezek az ún. kemokin-receptorok. Az európai népesség egy bizonyos részében ez a gén mutált, rövidebb a normálisnál, így kevesebb a receptor a sejt felszínén, vagyis nincs mihez kötődnie a vírusnak. Ezek az emberek relatíve kevésbé érzékenyek a HIV-fertőzésre”. A kutatótól megtudhattuk továbbá, hogy a középkori pestisjárványok szintén hozzájárultak ahhoz, hogy Magyarországon a lakosság 10-11 százalékában jelen van ilyen mutáció.

¹ Források: Dávid Bfborika: Rejtélyek, sorsok, múmiák – a váci Fehérek Templomának titkai – kiállítás = *Szereda. Origo*. Csíkszeredai Kiadóhivatal, Csíkszereda, 2011., 4-5.; *Rejtélyek, sorsok, MÚMIÁK. A Magyar Természettudományi Múzeum gyűjteménye*. Kultúrpart. [Http://www.kulturpart.ro/latvanypart/456/rejtelyek_sorsok_mumiak](http://www.kulturpart.ro/latvanypart/456/rejtelyek_sorsok_mumiak); *Megszaradt a fű, elhullt a virág – múmiák költöztek Csíkszeredába*. = <http://csh.ro./itthon/muvelodés/4294-megszaradt-a-fu-elhullt-a-virag>; Film készült a váci múmiákról. 2006. november 20. = *Múlt-kor történelmi portál – Hírek – Film készült a váci múmiákról*. <http://www.mult-kor.hu/cikk.php?id=15532>; Matkovich Ilona: Világturnén a váci múmiák = *Népszabadság*, 2010. szeptember 19. http://www.nol.hu/kult/20100918-vaci_mumiak_kaliforniaban.

„Az is érdekelt, hogy a gén milyen mutáción esett át az elmúlt kétszáz évben, vagyis váci eleinkben gyakoribb volt-e, mint a mostani magyar lakosságnál. [...] Ennek semmi köze a HIV-hez, nem azt vizsgáljuk, hogy volt-e kétszáz évvel ezelőtt HIV, hanem azt, hogyan változott az a receptor, amely egyébként elősegíti a fertőzést.”²

A 2006-ban, a Magyar Természettudományi Múzeumban megrendezett kiállítás nyolcvanezer látogatót vonzott. Egy része vándorkiállítás formájában bejárta Amerikát és Nyugat-Európát. Az 1765-ben született és negyvenéves korában elhunyt váci molnár, Orlovits Mihály múmiája, valamint felesége, Skripetz Veronika egyik közös gyermekükkel, Jánossal, ott volt az American Exhibitions szervezésében megrendezett Világ Múmiái kiállításon.

A tudományos vélemények és a muzeológusi törekvések, valamint a befogadó közönség érdeklődése mellett természetszerűleg jelentek meg a vándorkiállítással szembeni fenntartások, a kegyeletsértést kiáltó ellenérzés. Ez utóbbiak egyrészt az amerikai vándorkiállításon szereplő múmiák nem autentikus öltözetét kifogásolták (egy szakértő³ szerint ez: „köszönő viszonyban sincs a valósággal”), továbbá kegyeletsértésnek tartják, hogy a világ múmiáit bemutató kiállításon Sándor Terézia apáca ruhátlan – rejtélyes módon megcsontított – holttestét kinagyított fényképen mutatták be a nagyközönségnek. Bejárta a világ médiáit az a fénykép is, ahol a kutatócsoport egyik vezetője utcai ruhában (tehát a szakmaiságot nélkülözve) tart a karjaiban egy ruhátlan férfiholttestet.

A csíkszeredai kiállításon tizennégy múmiát mutatnak be. A kiállítótermek kiképzése kriptaszerű, a tetemeket üvegekoporsót imitáló vitrinekben helyezték el, a szag – az őskeresztény sírkamrákban is tapasztalható – nehéz. A bejáratnál – miként a kripta véletlen feltáróit – egymásra halmozott, festett koporsók látványa fogad bennünket, ami azért borzongató, mert nem is eredeti funkciójukban fellelt koporsókra, hanem festett ládákra, dobozokra hasonlítanak. A kísérő reprezentációkat a tuberkulózisnak és folyamatainak audiovizuális/multimediális bemutatása, a magyarországi első császármetszések tragikus történetének elbeszélése és látvánnyá tétele jelenti. Hullaházak hűtőkamráihoz hasonló fiókokat húzhatunk ki sorban, amelyekben a múmiák CT- és DNS-vizsgálatának folyamataiba és eredményeibe bevezető információkat találunk. Döbbenetes elbeszélését ismerjük, illetve vizuális megjelenítését tapasztalhatjuk meg a csonttuberkulózisban szenvedő fiatalember és családja tragédiájának. Rejtélyes történet Sándor Terézia apácáé, akinek szíve helyén nyolc centiméteres nyílást találtak a ku-

² A váci múmiák vizsgálata segítheti a HIV-vírus megismerését. MTI 2007. április 29. <http://index.hu/tudomány/tortenelem/mumia0429/>

³ Raduly Emil, a váci múzeum volt alkalmazottja, majd a feltáró munkacsoport egyik irányítója.

tatók; bordáját és szegycsontját elfűrészelve távolították el szívét valamilyen okból. A kutatók négy hipotézist állítottak fel a rejtély megfejtését illetően. Lehetséges, hogy az egyébként tuberkulózisban szenvedő – valószínűsíthetően ennek következtében is elhunyt – apácán halála okát megállapító boncolást hajtottak végre, vagy eltávolították a szívét, hogy szülőhelyén, Pozsonyban temethessék el (a korabeli viszonyok közepette lehetetlen volt tetemét több napig szállítani!). Megtörténhetett, hogy az apáca – a tetszhaláltól való félelem okán (az orvostudomány akkori fejlettsége fokán még nem tudták teljes mértékben kizárni a klinikai halál lehetőségét!) – eleve úgy végrendelkezett, hogy halála esetén távolítsák el a szívét. Nem zárható ki teljesen annak lehetősége sem, hogy az apáca gyilkosság áldozata lett. A legmegrázóbb történet mindenképpen a szülésben elhunyt fiatalasszonyé, aki karjai közt tartja – a post mortem elvégzett császármetszést követően csak néhány órát élt – újszülöttjét. S persze a koporsó fölött – miként az apácáé – ott függ az asszony ruhátlan tetemének képe, amelyen jól láthatók a testén végzett beavatkozások. Ugyanitt pillanthatunk bele azokba a dokumentumokba, amelyek a császármetszés eljárásának magyarországi történetéről szólnak; s ott vannak – elrettentő látványt képezve – a korabeli sebészeti eszközök. (Az első magyarországi császármetszést 1806-ban végezték el: az asszony néhány óra múltán elvérzett, s a gyermeke is meghalt.)

A kiállítás egészében véve, az elmondottak ellenére sem képez elrettentő látványt, inkább (megdöbbenően és élményszerűen) tanulságos, elgondolkodtató: jelen világunkat – ahol a tuberkulózis legyőzhető, s a szülési szövődmények túlélhetőek – tanít többre becsülni. Azzal, hogy a több mint másfél száz azonosított múmia történetét is kikutatták, kiemelték őket a puszta látvány, a kiállított tárgy spektakulárumának fogalomköréből. Történelmi narratívába helyezték őket; elbeszélte történetük jelentés szolgálatában áll: valóság és fikció. Azzal viszont, hogy egyes elhunytaknak megtalálták ma élő leszármazottjait – akiktől DNS-mintát vettek –, a váci múmiák története folytatásra lelt: fantasztikus időutazók lettek. Épp ezért érezzük hiteltelennek és szenzációhajhász tömeghangnak – pl. a kiállításról negatíve nyilatkozó szakember hangjában a posztjáról eltávolított ember sértettségét – a kiállítással kapcsolatban kegyeletsértést kiáltók véleményét.

A váci múmiák véletlenszerűen kerültek napvilágra: az utókor nem tudott róluk, s nem kereste őket (miként az más esetben, a világ felbecsülhetetlen értékűnek tekintett leletei esetében volt!); ezáltal a nagybetűs Természet, vagy – attól függően, hogy ki miben hisz – az Isten, esetleg a kettő egylényegűen mutatott meg valami fontosat az ember számára.